

Orta Asya'da Gelişen İslami Sivil Toplum Biçimleri

Diyalog Raporu
Mayıs 2021

THE OXUS SOCIETY
FOR CENTRAL ASIAN AFFAIRS

ENC • •
ENCouncil.org
European Neighbourhood Council

the Hollings Center
for international dialogue

Diyalog Özeti

Dindarlık seviyeleri farklılık gösterse de, Orta Asyalıların yüzde seksen beşinden fazlası kendini Müslüman olarak tanımlamaktadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebine bağlıyken, Tacikistan'da yaşayan 100,000'inin üzerindeki Pamir Şii mezhebinin İsmaili kolunu takip etmektedir.¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından neredeyse 30 yıl sonra, özellikle genç nesilden birçok Orta Asyalı, İslamın kamusal ve özel hayatta daha merkezi bir rol oynamasını talep etmektedir. Ancak katı laik rejimleri benimseyen Orta Asya hükümetleri bazı dini faaliyetleri ulusal güvenliğe tehdit olarak görmekte ve bunları "geleneklere aykırı" ve "aşırılıkçı" faaliyetler olarak nitelendirmektedir. Buna rağmen, İslami Sivil Toplum aktörleri hızla çoğalmış ve eğitim, manevi destek, barış inşası, yardım ve savunma dahil birçok alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır. Uluslararası bir donörün desteği ile iki katılımcı tarafından kısa süre önce Tacikistan ve Kırgızistan'da yapılan yayınlanmamış bir ankete katılanların büyük bölümü, seküler olanlardan ziyade İslami hayır kurumlarından destek almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Oxus Society for Central Asian Affairs (Oxus Orta Asya İşleri Topluluğu) ve European Neighborhood Council (Avrupa Komşuluk Konseyi) Şubat ve Mart 2021 arasında düzenlenen üç diyalog oturumunda Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'da ortaya çıkmakta olan, İslami hayır kuruluşlarını, camileri, sivil toplum kuruluşlarını ve sosyal medyayı kapsayan İslami sivil toplumu tartışmak üzere uzmanları, sivil toplum temsilcilerini ve hükümet yetkililerini bir araya getirmişlerdir. Katılımcılar bu toplantılarda şu soruları ele almışlardır:

- İslami sivil toplumu nasıl tanımlamalıyız? Bu uygun bir kavram mı?
- Orta Asya'da İslami sivil toplum ne kadar popüler?
- Bölgede İslami sivil toplumun rolü Covid-19'dan nasıl etkilenmekte?
- İslami sivil toplum istikrar, insani güvenlik ve kalkınma için potansiyel bir kaynak mı?
- Mevcut sivil toplum biçimleri ve STK'lar ile hükümetler tarafından sağlanan destekler, diyalog için ne tür fırsatlar yaratmakta?

Diyalog toplantılarının katılımcıları çok farklı görüş açılarına sahip olmakla birlikte, genel olarak şu noktalarda fikir birliğine varmışlardır:

- **Orta Asya'da İslami sivil toplumun önemi artmaktadır**, ancak bu konu üzerinde hala yeterli çalışma bulunmamaktadır.
- Üzerinde mutabık kalınan bir tanımla birlikte, İslami sivil toplum **altı tür aktörü içermektedir: Faaliyetlerini İslami normlar ve ahlak anlayışı çerçevesinde tanımlayan camiler, mahalleler, hayır kuruluşları, STKlar, cemaatler, ve müftülükler.**²

¹ Lipka, Michael. "Müslümanlar ve İslam: ABD ve Dünyadaki Temel Bulgular." Pew Araştırma Merkezi, 9 Ağustos 2017, www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/09/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world.

² Bu tipoloji, Emil Nasritdinov ve Sebastien Peyrouse tarafından U.S. Institute of Peace (ABD Barış Enstitüsü) için hazırlanan bir raporda yer almaktadır. Terimler, raporun ileri sayfalarında tanımlanmıştır.

- Devletlerin yönetimindeki zayıflıkları su yüzüne çıkaran ve yerel nüfuslara hizmet sağlamak yoluyla yeni aktörlere fırsatlar yaratan **Covid-19, İslami sivil toplumu güçlendirmiştir.**
- **İslami sivil toplumun dinamikleri bölge genelinde değişiklik göstermektedir;** Kırgızistan'daki gruplar oldukça çeşitlilik gösterirken, en düşük çeşitlilik Tacikistan'dadır. (Türkmenistan bu rapora dahil edilmemiştir.)
- **İslami sivil toplumun bölgedeki gelişimi,** dini duyguların yayılmasını alternatif bir meşruiyet kaynağı ve sosyal düzene yönelik potansiyel bir tehdit olarak gören seküler rejimler tarafından sınırlandırılmaktadır.

Diyalog toplantılarında konuşulan konular ve varılan sonuçlar, bu raporun yanısıra iki podcast ve bir videoda ele alınmıştır.³

³ <https://hollingscenter.org/podcast-emerging-forms-of-islamic-civil-society-part-i-ii/>

Orta Asya'da Gelişen İslami Sivil Toplum Biçimleri

Edward Lemon, Samuel Doveri Vesterbye, Bradley Jardine

İslami Sivil Toplum Tanımı

Sivil toplum çoğunlukla birey, aile veya devlet dışındaki örgütlü yaşam alanı olarak anlaşılır.⁴ Rasyonel teorisyenlere göre sivil toplum, kolektif eylem sorununun üstesinden gelmek için çalışan bireylerden oluşan grupları ifade eder. Başka bir deyişle, sivil toplum örgütlenmeleri kişisel çıkar odaklı bireyleri daha geniş grupların ortak hedeflerine doğru yönlendirir.⁵ Bazıları için sivil toplum kavramı, erken modern dönemde özel ve kamusal otorite alanlarının ayrılığından ortaya çıkan ve John Locke, Immanuel Kant, Charles de Montesquieu, GWF Hegel ile Alexis de Tocqueville gibi Aydınlanma düşünürleri tarafından kavramsallaştırılan, tamamen Batı Avrupa'ya özgü bir kurgudur.⁶ Sivil toplumun iki temel prensibi olan bireycilik ve demokrasinin Müslüman dünyada bulunmadığını iddia eden bazı bilim insanları ise Müslüman ülkelerde sivil toplumun var olması ihtimaline ilişkin şüphelerini ifade etmişlerdir.⁷

Ancak başka bazı bilim insanları bireyciliğin ya da demokrasinin sivil toplumun var olması için bir ön koşul olmadığını savunarak bu iddiaya karşı çıkmışlardır.⁸ Birçok kişi için ise bu kavram çok daha geniştir; çeşitli toplumlarda ve siyasi ortamlarda bulunan sayısız örgütlenme biçimini, çıkar grubu oluşumunu, yardımlaşmayı ve dayanışmayı içerir.⁹ Sivil toplum, üyelerinin çıkarlarını gözetken örgütler topluluğundan çok daha fazlasıdır ve yurttaşların kendi ihtiyaçlarını ifade etme gücüne sahip olmalarına imkan veren bir alan işlevi görebilir. Bu örgütlenmeler ayrıca derin bir aidiyet hissi de yaratabilirler. Sivil toplum sosyal adalet anlayışlarını temel alan dayanışma üzerinde yükselir. Durkheim'in belirttiği gibi, "sosyal dayanışma tamamen ahlaki bir olgudur."¹⁰ Din bu resmin bir parçası olabilir.¹¹

⁴ VanDyck sivil toplumu "devlet, iş dünyası ve aile arasındaki alanda var olan, yerli ve dışarıdan bilgiye, değerlere, geleneklere ve prensiplere dayanarak vatandaşlar ve diğer paydaşlar arasında iş birliği ve belli başlı amaçlara hizmet etmesi için kurulan örgütlü ve organik sosyal ve kültürel ilişkiler" olarak tanımlar. Bakınız: VanDyck, Charles Kojo. "Sivil Toplum Sürdürülebilirliği Kavramı ve Tanımı", CSIS, 2017, s.1.

⁵ Manor, James, Robinson, Mark and White, Gordon. "Civil Society and Governance: A Concept Paper." Concept Paper, 1999, p.4.

⁶ Poggi, Gianfranco. *The Development of the Modern State: A Sociological Introduction*. Stanford University Press, 1978.

⁷ Gellner, Ernest. *Conditions of Liberty*. Hamish Hamilton Ltd, 1994; Hall, John. *Civil Society: Theory, History, Comparison*. 1st ed., Polity, 1995.

⁸ Kamali, Masoud. "Civil Society and Islam: A Sociological Perspective." *European Journal of Sociology*, vol. 42, no. 3, 2001, pp. 457–82.

⁹ Sajoo, Amyn. *Civil Society in the Muslim World: Contemporary Perspectives*. I. B. Tauris, 2002; Howell, Jude. *Civil Society & Development: A Critical Exploration*. UK ed., Lynne Rienner Pub, 2002.

¹⁰ Durkheim, Emile. *Division Of Labor In Society*. Free Press, 2014, p.24

¹¹ Juergensmeyer, Mark. *Religion in Global Civil Society*. Oxford University Press, 2005; Casanova, Jose. "Civil Society and Religion: Retrospective Reflections on Catholicism and Prospective Reflections on Islam." *Social Research*, vo.68, no.4, 2001; Falk, Richard. "Global Civil Society: Perspectives, Initiatives, Movements." *Oxford Development Studies*, vol. 26, no. 1, 1998.

Orta Asya'daki toplumsal örgütlenmeler ise giderek daha çok kendilerini "İslami" olarak tanımlamayı tercih etmektedir. İslam seküler olandan farklı bir yaşam dünyasına ait örgütlü hayatı ve yardımlaşma biçimlerini teşvik eder. Pek çok aktör, Kuran'ın öngördüğü sadaka ve zekat temeline dayanan bir sosyal adalet kavramını kullanır. Mussalli'nin belirttiği gibi, "*al-mujtama' al-madani*" olarak anılan ilk İslami topluluk" müminlerden oluşan bir dayanışma grubuydu.¹² İslamın doğuşundan beri İslami sivil toplum çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüştür. Örneğin bazı bilim insanları birçok Müslüman toplumda mevcut olan bağımsız ulemanın bir tür sivil toplumun temeli olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹³ Bu kişiler vakıflar (dini vakıflar) ve zekat (dini vergiler) sayesinde ekonomik bağımsızlığa ve içtihat, yani Kuran ve hadislerin tefsiri yoluyla insanlara rehberlik sağlamak sayesinde ise meşruiyete sahip olmuşlardır. Yöneticiler için danışman, yöneticiler ve yönetenler arasında ise arabulucu rolleri üstlenmişlerdir.¹⁴ Özünde, bu kuruluşlar, dini pratikler ile uyumlu bir sivil katılımı amaçlarlar; sıklıkla toplumsal cinsiyet gibi konularda muhafazakar fikirleri destekler veya yaşlılara saygı gösterilmesine ya da toplumsal değerlerin liberal bireyciliğe kıyasla daha merkezi yeri olduğuna vurgu yaparlar. Dini etiketlere ilişkin ihtiyatlı tutum batılı donörlerde bir miyopluk yaratarak, onların siyasi reformları gerçekleştirmekte kullanılabilecek İslami patikaları ve bu grupların Müslüman nüfusların refahına nasıl katkıda bulunabileceklerini görememelerine neden olabilir.

Örgütler ve bireyler kendilerini İslami olarak tanımladıkları için mi İslami sivil toplumun parçaları?

Yoksa bu mali kaynaklarla mı ilişkili?

Bu kavram seküler sivil toplumun karşıtı olarak mı tanımlanmalı?

Çalıştay boyunca bazı katılımcılar İslami sivil toplumun bir kavram olarak uygunluğunu sorgulamış, seküler sivil toplum ile İslami sivil toplum arasında yanlış bir karşıtlık yaratmamanın daha akıllıca olabileceğini savunmuşlardır. Diğer katılımcılar ise Endonezya ve Orta Doğu gibi Müslüman dünyanın başka yerlerinde insanların sivil toplum dediklerinde çoğunlukla dini örgütleri kastettiklerine işaret etmişlerdir. Bir katılımcı İslami sivil toplumu tanımlamanın güçlüklerine dikkat çekmiştir. Mesela örgütler ve bireyler kendilerini İslami olarak tanımladıkları için mi İslami sivil toplumun parçasıdır? Yoksa bu mali kaynaklarla mı ilişkilidir? Bu kavram seküler sivil toplumun karşıtı olarak mı tanımlanmalıdır? Birçok katılımcı ise kritik bir noktaya değinerek dini etiketleri teşvik etmenin yaratabileceği risklere dikkat çekmiş, bunun toplumda parçalanmayı ve hatta kimi örneklerde şiddeti körükleyebileceğini ileri sürmüşlerdir.

İslami sivil toplum sıklıkla Batı-merkezli aktivistlerce geleneksel liberal değerlerin karşıtı olarak görülür. Ancak konuyla ilgili kapsamlı saha çalışması yapan katılımcılara göre bu yaklaşım indirgemecidir. Onlara göre, İslami sivil toplum son derece dinamik ve çeşitlidir; batı yanlısı, kadın hakları taraftarı ve liberal eğilimli grupların yanı sıra son derece muhafazakar ve Batıya karşı şüpheli örgütleri içeren baş döndürücü bir çeşitliliğe sahip bir kümeyi içerir. Bu çeşitlilik sadece ideoloji değil, finansman yapıları ve örgütsel hiyerarşiler dahil olmak üzere daha pratik konularda da kendini gösterir. Şu an için İslami ilke ve kavramların sivil toplum aktivizmi içindeki uygulamalarına ilişkin literatürde önemli bir eksiklik

¹² Moussali, Ahmad. "Modern Islamic Fundamentalist Discourses on Civil Society, Pluralism and Democracy." Norton, Richard. (ed.), *Civil Society in the Middle East*. Brill, 1995, s. 83.

¹³ Kamali, Masoud. "Civil Society and Islam: A Sociological Perspective." *European Journal of Sociology*, cilt. 42, nr. 3, 2001, s. 457–82; İbrahim, Mahmood. *Merchant Capital and Islam*. Univ of Texas Pr, 1990.

¹⁴ İbrahim, Mahmood. *Merchant Capital and Islam*. Univ of Texas Pr, 1990.

bulunmaktadır. İslami sivil toplumu ciddi bir şekilde tartışabilmek için batılı normların ve kavramların ötesine geçmek ve sivil katılım hakkında İslam-merkezli yeni bir söylemi anlamaya ve tanımlamaya çalışmak gerekmektedir.

İslami sivil toplum son derece dinamik ve çeşitlidir; batı yanlısı, kadın hakları taraftarı ve liberal eğilimli grupların yanı sıra, son derece muhafazakar ve Batıya karşı şüpheli örgütleri içeren baş döndürücü bir çeşitliliğe sahip bir kümeyi içerir.

İslami Toplumun Sınırlarını Çizmek

Katılımcılar Emil Nasritdinov ve Sebastien Peyrouse, önümüzdeki günlerde U.S. Institute of Peace tarafından yayınlanacak raporları için yaptıkları araştırma sonucunda, Orta Asya'daki İslami sivil toplum aktörlerinin altı katmanlı bir tipolojiye göre ayrıştırılmasını önerdiler¹⁵:

1. İslami STK'lar
2. İslami Hayır Kuruluşları
3. Cemaatler
4. Camiler
5. Müftülükler
6. Mahalleler

Bu aktörlerin her biri, toplum içinde farklılaşan rolleri, kaynakları ve kapasiteleri ele alınarak aşağıda tanımlanmaktadır.

İslami STK'lar

Orta Asya'da statüleri ve faaliyetleri açısından en yüksek çeşitliliğe sahip örgütlenmeler İslami STK'lardır. Bu örgütlenmeler resmi veya yarı resmi statüde olabilmekte, yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte faaliyet gösterebilmekte ve bazen bir avuç, bazense binlerce kişiden oluşan personele sahip olabilmektedirler. Faaliyetlerine bakıldığında ise, bölgedeki İslami STK'lar gıda, eğitim ve Covid-19 ile ilişkili yardım sağlamak gibi hayırseverlikle alakalı olanlarından, yerel girişimlere hibe sağlamak gibi kalkınma ile alakalı olanlara kadar bir çok alanda çalışmaktadırlar.

Başarılı yerel İslami sivil toplum kuruluşlarından biri, Kırgızistan'da 1999 yılında kurulan ve ülke genelinde ofisleri bulunan bir Müslüman kadın hakları STK'sı olan Mutakalim'dir. Bir diğeri ise, ağırlıklı olarak Tacikistan'ın dağlık Pamir bölgesinde, ayrıca Kazakistan ve Kırgızistan'da da faaliyet gösteren Ağa Han Vakfı'dır. Nasritdinov ve Peyrouse'a göre, bu örgütlerin büyük bölümü, çok tanınır hale gelmeleri durumunda kendi ülkelerinin hükümetlerinin faaliyetlerine karışabileceği korkusuyla, düşük bir profilde kalmayı tercih etmektedirler.¹⁶

İslami Hayır Kuruluşları

Bu kuruluşlar bazen koalisyonlar halinde ve sıklıkla Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar merkezli donörlerin desteğiyle yardım toplamakta ve dağıtmaktadırlar. Katılımcılara göre en çok yaptıkları faaliyet bölge genelinde cami inşa etmektir. Vakıflar ayrıca eğitim, hastane hizmetleri, Kurban Bayramlarında et dağıtımı ve geleneksel iftar yemeklerinin organize edilmesi gibi sosyal projeler de yürütmektedirler. Hatta bazılarının sulama ve temiz su temini gibi kritik altyapı hizmetleri sağladıkları da belirtilmektedir.

¹⁵ Nasritdinov, Emil & Peyrouse, Sebastien. "Is There Room for More Engagement with Muslim Civil Society in Central Asia? Disaggregating its Multiple Components, Approaches and Goals," USIP, yayın aşamasında.

¹⁶ Ibid.

İslami hayır kuruluşları, COVID-19 salgınında önemli bir rol oynadı. Fotoğraf: Vladimir Tretyakov.

Aktif uluslararası kuruluşlar arasında, yakın zamana kadar özellikle Tacikistan'da faaliyet gösteren, İran merkezli, İslami değerlere dayanan bir insani yardım örgütü olan İmam Humeyni Yardım Vakfı (IKRF) ile Türkiye İHH İnsani Yardım Vakfı bulunmaktadır.

Cemaatler

Cemaatler İslami normlara sıkı sıkıya bağlı gruplar olduklarından, örgütlenme şekilleri ve faaliyetleri diğerlerine kıyasla önemli farklılıklar göstermektedir. Cemaatler grup kimliklerinin şekillenmesinde ve yardımlaşma faaliyetlerinde önemli bir rol oynarlar; bu bazen üyelerini toplumun geri kalanından ve devletten uzaklaştırabilir. Bu nedenlerden dolayı, Orta Asya ülkelerinin hükümetleri cemaatlerin faaliyetlerine genellikle şüpheyle bakarlar. Kendini farklılaştırmaya yapılan vurgu nedeniyle cemaatler birbirlerini rakip olarak görme eğilimindedirler ve genellikle belirli gruplar içinden üye kazanma arayışında olurlar. Nasritdinov'a göre bu gruplar üyelerinin bağımlılıklardan kurtulmasına yardımcı olmak veya kişisel gelişim atölyeleri düzenlemek gibi çok önemli toplumsal işlevler üstlenmektedirler. Bu aktörlerden önemli bir tanesi Güney Asya'da ortaya çıkmış ve insanları İslam'a davet etmeye odaklanan Sünni bir grup olan, dini yayma amaçlı Tebliğ Cemaati (TC) hareketidir. Kırgızistan haricinde bölge genelinde yasaklanmış olan Tebliğ Cemaati ümmetin hem manevi hem maddi refahı için çalışır. TC cemaatlerin en görünür olanı iken, Kazakistan'daki Medhali Selefilere veya Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası baş müftüsü olan merhum Muhammed Sodiğ Muhammed Yusuf'un destekçileri gibi daha sessiz hareketler ise, hükümetlerin dikkatlerini kendi üstlerine çekmemek için kendilerini toplumsal hareketler olarak tanımlamamaya ve yasal statüye sahip olmamaya dikkat etmelerine

rağmen öne çıkmaktadırlar. Cemaatler Orta Asya'daki rejimlere bir tehdit olarak görülmektedir. Kendilerine Birodarlar diyen ama toplumda Akromiya olarak anılan bir grup dindar iş adamı 2005'te Özbekistan'ın Endican kentinde tutuklanmış ve aşırılıkçı faaliyetlerle suçlanmışlardı. Tutuklanmalarını ve hükümetin şiddetli baskılarını izleyen protestolar sırasında yüzlerce kişi öldürülmüştü.

Camiler

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında camiler, kendilerini Orta Asya'daki İslami faaliyetlerin hayati öneme sahip bir kanalı olarak konumlandırmışlardır. Bölgede 1991 yılında resmî olarak kayıtlı 400 camii bulunurken, bu sayı şu anda 10.000'in üzerindedir. Tüm camiler resmî olarak kayıtlı olsalar da, yapısal olarak bakıldığında büyük bir çeşitlilik sergilemektedirler; bazıları çok daha kurumsallaşmış ve hiyerarşik iken, diğerleri daha gayriresmi biçimde faaliyet göstermekte ve taban örgütlenmelerini temel almaktadırlar. Gelir akışları da çeşitlilik göstermektedir. Büyük ölçekli camilerin çoğu devlet finansmanından yararlanırken, katılımcıların araştırmasına dahil edilen camilerin büyük bölümü küçük bütçelerle faaliyet göstermektedirler ve nispeten sınırlı kapasiteye sahiptirler. Tıpkı İslami STK'lar ve vakıflar gibi, ihtiyaç sahibi gruplara eğitim sağlamanın yanısıra yoksullara yardım dağıtarak toplumsal aktivizm yürütmektedirler.

En önemlisi, camiler önemli bir sosyalleşme merkezi işlevi görürler. Örneğin, kişiler her akşam bir "meşverete", yani insanların her gün bir araya gelerek bir önceki günün toplum üzerinde etkisini değerlendirdikleri ve sonraki gün toplumda yaratılacak etkinin hedeflerini belirledikleri toplantılara katılırlar. Meşveret sadece camiler için değil mahalle ve cemaatler için de temel bir ilkedir. Nasritdinov ve Peyrouse tarafından bölgede yapılan saha çalışmasının sonuçlarına göre, camiler genellikle erkeklere ve özellikle de yeni kuşaklara hitap etme eğilimindedirler.

Müftülük

Müftülükler Orta Asya'da (devlet tarafından belirlenen) resmî İslami pratikleri yönetmek ve camiler ile bu camilerdeki din adamlarının izledikleri geleneksel pratikleri denetlemek ile yetkilendirilmiş bürokratik birimlerdir. Merkezi hükümetlerle ilişkileri devletten devlete farklılık gösterse de, dini işler ve yerel güvenlik hizmetleri için hükümet komiteleri ile yakın koordinasyon içinde çalışmaları beklenmektedir. Dini gözetim rollerinin yanısıra, müftülükler ayrıca onlara rüşvetler yoluyla maddi gelir elde etme fırsatı veren hac ziyaretlerini yönetmekte, hayırseverlik amaçlı faaliyetlerde bulunmakta ve gıda ile yardım dağıtmaktadırlar. Katılımcılar bu faaliyetlerin çok az tanıtıldığını ve halk içinde çok bilinir olmadığını ifade etmişlerdir.

Mahalle

Orta Asya kentlerinde muhit düzeyindeki geleneksel bir toplumsal örgütlenme şekli ve Özbekistan'da yerel yönetimin en alt düzeyi olan mahalleler, gündelik hayatın idaresi, nüfusun izlenmesi, küçük yerleşimlerde etik ve moral normların biçimlendirilmesi ile görevlendirilmişlerdir. Toplumsal faaliyetlerinin bir bölümü yerel camiler tarafından yürütüldüğünden, bu ikisi arasında simbiyotik bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Düğünlere, sünnetlere, cenazelere ve düzenli bir Müslüman toplumun temel taşları olarak görülen diğer İslami geleneklere yardımcı oldukları Özbekistan, en yaygın oldukları ülkedir.

Bu 6 aktöre ek olarak, katılımcılar ayrıca medreselerin eğitimde oynadıkları önemli rolü de tartışmışlardır. Tacikistan ve Türkmenistan'da neredeyse tüm medreseler kapatılmışken, bir katılımcıya göre Kırgızistan'da birçok ebeveyn çocuklarını ahlaki eğitimleri için devletin resmî görüşlerini öğrenmek zorunda olmadıkları medreselere göndermeyi tercih etmektedir. Dini eğitim ahlaki açıdan

savunmasız genç insanlara manevi rehberlik sağlar ve onlara yerleşik toplumsal düzen içerisinde sosyalleşme imkanı sunar.¹⁷

Farklı Bağlamlar

İslami sivil toplumun şekillenmesinde bölgesel demografik özellikler de rol oynar. Katılımcılar saha çalışmaları sırasında elde ettikleri verilerin çok sayıda İslami sivil toplum örgütünün yoksullar veya kişisel güçlükler yaşamakta olan insanlar tarafından desteklenmeyi tercih ettiklerine işaret ettiğini belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar bu aktörlerin bir çoğunun, dini inanç özgürlüğü dahil, demokratik değerlerin yanısıra, özel sektör temelli kapitalist yaklaşımları da benimsediklerini ifade etmişlerdir. Geri kalanlar ise belirgin şekilde Batı karşıtıdır ve Sovyet ekonomik sisteminin aksine özel sektör yanlısı yaklaşımları tercih etseler bile, muhafazakar kültürel değerleri sergilemektedirler.

Bağımsız Orta Asya hükümetleri izinsiz her tür dini faaliyeti bir güvenlik sorununa dönüştürerek, bu faaliyetleri “geleneksel-olmayan” ve “aşırılıkçı” şeklinde etiketlemişlerdir.

Ayrıca, (ilericiliğe ve Batıya eğilimli) zengin, şehirli, Rusça konuşan entelijansiya ile yerel dilleri kullanarak iletişim kurma eğiliminde olan ve geleneksel değerlere daha güçlü şekilde bağlı kalan yoksul, kentsel/kırsal topluluklar arasında da bir ayrışma mevcuttur. Dini aktivizmin güney kesimlerde, özellikle Oş ve Batken civarında, daha öne çıktığı Kırgızistan’da bu net bir şekilde görülmektedir. Ancak ekonomik trendler dindarlık ve laiklik arasındaki bu sınırları bulanıklaştırmaktadır. Katılımcılara göre, Kırgız başkenti Bişkek kırsal güneyden kente gelen göç nedeniyle dini sivil toplumun yaygınlaşmasını tecrübe etmektedir.

Özbekistan’da İslami sivil toplum, Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un ölümünün ardından ülke 2016 yılından itibaren bir açılım sürecine girmiş ve İslami örgütlere yönelik politikaları değiştirerek, devlet tarafından daha yakından idare edilenleri teşvik etmeye başlamış olduğundan, artan devlet desteğinden faydalanmaktadır. Ancak bu örgütler birçok bölgede hizmetlerde yetersizliğe neden olan merkezîyetçi yöntemlerle faaliyet göstermeye devam etmektedir ve bu da yerel düzeyde toplumun ihtiyaçlarının devlet sponsorluğundaki örgütlerce karşılanamadığı bir boşluğun bulunduğu anlamına gelmektedir.

Devletin İslami sivil toplum gruplarının faaliyetlerini yönettiği ve takip ettiği Tacikistan görece daha kısıtlı bir İslami sivil topluma sahiptir. Ülkenin en aktif dini sivil toplum örgütü olmaya devam eden Ağa Han Vakfı, ayrıca Dağ Toplumlarını Geliştirme Destek Programına ve kampüsü Khorog’da bulunan Orta Asya Üniversitesi’ne fon sağlamaktadır. Bölgenin tek inanç temelli siyasi partisi olan Tacikistan İslami Rönesans Partisi, 2015 yılında yasaklanmıştır. Yasaklanması öncesinde parti insani yardım ve eğitim gibi faaliyetlerde bulunmaktaydı.

Kazakistan bölgenin en zengin ülkesidir ve kendisine 2050 yılında dünyanın en büyük 30 ekonomisinden biri olmak gibi iddialı bir hedef belirlemiştir. Nüfusun dörtte birinin Hristiyan olduğu ülke, bölgedeki en büyük Müslüman-olmayan azınlığa sahiptir. Hükümet etnik ve dini gruplar için bir liman olduğu iddiasındadır. Devletin getirdiği sınırlamalar varlıklarını korusa da, Fund Meirim ve Atameken gibi yerel topluluklara destek sağlayan gruplar ortaya çıkmıştır.

¹⁷ Stephan, Manja. “Education, Youth and Islam: The Growing Popularity of Private Religious Lessons in Dushanbe, Tajikistan.” *Central Asian Survey*, vol. 29, no. 4, 2010, pp. 469–83.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Shavkat Mirziyoyev ve Kırgız Cumhurbaşkanı Sadir Japarov. Özbekistan, bölgede İslami aşırılığı büyük bir tehdit olarak ilan eden ilk ülkelerden biriydi ve bu da İslami sivil toplum üzerinde kısıtlamalara neden oldu. Buna karşın, Japarov'un muhafazakar halkçı duruşu göz önüne alındığında, İslami Sivil Toplumun Kırgızistan'da büyüme imkanı olabilir. Fotoğraf: Wikimedia Commons.

Hala otoriter olsa da bölgenin en açık ülkesi konumunda olan Kırgızistan en fazla çeşitliliğe sahip İslami sivil toplum aktörlerine sahiptir. Diğer ülkelerde yasadığı ilan edilmiş olan Tebliğ Cemaati gibi gruplar bu ülkede faaliyet gösterebilmektedir ve Mutakilim gibi kurumsallaşmış STK'lar donör kurumlarla uzun süreli ilişkiler geliştirmişlerdir.

İslami Sivil Toplum ve Devlet

Köklü seküler otoriter rejim kültürü ile Orta Asya, İslami sivil toplum için düşmanca bir ortamı temsil etmektedir. Bağımsız Orta Asya hükümetleri izinsiz her tür dini faaliyeti bir güvenlik sorununa dönüştürerek, bu faaliyetleri "geleneksel-olmayan" ve "aşırılıkçı" şeklinde etiketlemişlerdir. Hükümetler belirli İslami yaşam şekillerini bir tehdit olarak etiketleyerek, bağımsız İslami anlayışları disipline ve kontrol etmeye yönelik tedbirlere meşruiyet sağlamışlardır. 1990'ların başlarında anayasalarını kabul ederken, her Orta Asya devleti anayasalarının birinci maddesinde devletin "egemen", "demokratik" ve "seküler" olduğunu ilan etmiştir. 1990'ların başındaki görece toleransın olduğu bir dönemi izleyen yirmi yıl boyunca, hükümetler birçok siyasi muhalif, gazeteci ve sivil toplum temsilcisine yönelik baskıları meşru kılmak için İslamcılık endişelerini kullanmıştır. Bu bölge genelindeki otoriter konsolidasyon ortamına rağmen yaşanmıştır. Dış politikada ise "Teröre Karşı Küresel Savaş"ta rol alan Orta Asya

lkeleri, “bu türden bir ilişkinin gerçekte olmadığı durumlarda bile, yerel muhalefeti ‘uluslararası terörizm’ ile ilişkilendirerek” kendi güçlerini konsolide etmişlerdir.¹⁸

Özbekistan, 1998 yılında yürürlüğe soktuğu dini hayata ilişkin yeni kanun ile İslami aşırılığı milli güvenliğe yönelik büyük bir tehdit olarak ilan eden ile Orta Asya lkesi olmuştur. Bu kanun tüm dini derneklerin devlet tarafından tescilini zorunlu hale getirmiştir. Benzer kısıtlayıcı kanunlar Kırgızistan’da 2009, Tacikistan’da 2009, Kazakistan’da 2011 ve Türkmenistan’da 2016 yıllarında yürürlüğe konmuştur. Özbekistan ve Tacikistan bölgede dine karşı en düşmanca yaklaşan hukuki ortamı yaratmışlardır. Dine ilişkin kanunlar bir yasal dini gruba ye olacak kişilere ve camilerin faaliyet gösterebilecekleri konulara ilişkin sınırlamalar getirmektedir. Hükümetler bu tür düzenlemeleri kullanarak camileri ve medreseleri kapatmışlardır. Tacikistan 2011 yılında 18 yaşın altındakilerin bir çok durumda camilere gitmesini kısıtlayan ve devletin izni olmaksızın yurt dışında İslam eğitimi almayı yasadışı kılan Ebeveyn Sorumluluğu Kanununu kabul etmiştir. Rusya’nın izinden giden Orta Asya lkeleri aşırılıkılık ve terörizm hakkında kanunları yürürlüğe sokmuşlardır.¹⁹ Her rejim benzer biçimde geniş ve muğlak terörizm ve aşırılıkılık tanımlarını kullanmaktadır.²⁰ örneğin Özbekistan, terörizmi “toplum için tehlikeli faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Tacikistan’ın 2003 tarihli Aşırılıkılığa Karşı Kanununun içinde “aşırılıkçı” olarak kabul edilen suçlar arasında ulusal itibarı aşağılamak, izinsiz gösteri yapmak ve hükümetin düşürülmesini talep etmek bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinden ikisi, Tacikistan ve Türkmenistan, Uluslararası Dini zgrlk Kanunu uyarınca ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından “zellikle endişe duyulan ülkeler” olarak sınıflandırılmışlardır. Elbette Orta Asya monolitik bir bölge değildir ve dini aktivizm üzerindeki devlet gözetimi ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Sivil toplum genel olarak takip altında olsa da, Kırgız ve bir ölçüye kadar Kazak rgtler faaliyetlerinde daha fazla özgürlüğe sahipken, Özbekistan ve Tacikistan’da görülen daha merkezi rejimler finansman kaynaklarını büyük ölçüde sınırlandırmakta ve sivil grupların gündelik faaliyetlerine aktif şekilde müdahale etmektedir.

şu anda tartışılan bu ülkeler arasında en otoriter rejime sahip olan Tacikistan’da İslami örgütlenmeler devletin bir kolu gibi faaliyet gösterme eğilimindedirler. Tacikistan İslama karşı çok kısıtlayıcı ve kurumsallaşmış bir yaklaşım benimseyerek, dini sadece devletin milliyetçi ajandasını desteklemek için kullanmaktadır. Devlet büyük ölçüde yukarıda bahsi geçen geleneksel kurumlar içine sızmıştır. Devlet ayrıca yabancı aktörlerin faaliyetlerini de kısıtlamaktadır. Güvenlik Konseyi 2012 ve 2013 yıllarında Suudi Arabistan bağlantılı vakıfların ülkede faaliyet göstermesini daha da gç hale getirmiştir. Ağa Han lke içinde faaliyet gösterebilirken, hükümet onun rakip bir meşruiyet merkezi olmasından ve Pamir halkından aldığı destekten rahatsız olmaya devam etmektedir ve vakfın faaliyetlerini ciddi şekilde daraltmıştır.

2020 yılında bir halk kalkışması sonrası organize suç örgütlerinin desteği ile başa geçen milliyetçi-popülist Cumhurbaşkanı Sadyr Japarov yönetiminde Kırgızistan’ın otoriterliğe dönüşü ile birlikte, katılımcılara göre daha liberal siyasi, sosyal ve ekonomik değerleri benimseyen Bişkek merkezli sivil toplum ek kısıtlamalar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Japarov’un meşruiyetini sağlayan kilit unsur

¹⁸ Khalid, Adeeb. *Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia*. 1st ed., University of California Press, 2007, p.169

¹⁹ Omelicheva, Mariya. *Counterterrorism Policies in Central Asia*. Routledge, 2014; Lemon, Edward, and Oleg Antonov. “Authoritarian Legal Harmonization in the Post-Soviet Space.” *Democratization*, vol. 27, no. 7, 2020, pp. 1221–39.

²⁰ Horsman, Stuart. “Themes in Official Discourses on Terrorism in Central Asia.” *Third World Quarterly*, vol. 26, no. 1, 2005, pp. 199–213.

olan geleneksel ve muhafazakar değerler temelli İslami sivil toplum ise daha fazla hareket alanı bulabilmektedir.

Katılımcılara göre devletlerin görece güçlü veya zayıf yanları İslami sivil ağların gelişiminde kilit öneme sahip değişken olabilir. Katılımcı akademisyenler tarafından yürütülen araştırmaya göre, Kırgızistan gibi yoksulluk düzeyinin yüksek olduğu zayıf devletler dini aktörlere çok ihtiyaç duyulan kamu hizmetlerini sağlamaları ve kendi ağlarını genişletmeleri için optimal koşulları yaratabilir. Covid-19 pandemisi özellikle Kırgızistan'ı çok kötü etkilemiş, ekonomi 2020 yılında yüzde 10 küçülmüştür. Katılımcılar bir kamu sağlığı krizi ve onun ekonomik etkilerine devletin verdiği yetersiz cevabın nasıl İslami sivil toplum örgütlerinin rollerini güçlenmesine yol açtığına dikkat çekmişlerdir. Örneğin bir katılımcı Aravan'daki yerel dini liderler ve grupların ambulans satın almak için para topladıklarını anlatmıştır.

Müftülükler ve camiler gibi devlet ile daha güçlü ilişkilere sahip İslami sivil toplum aktörleri batıdan fon kaynağı bulmakta en becerikli olanlar olduklarını göstermişlerdir.

Sivil Toplum Aktörleri Arasında Diyalog

Bazı katılımcılara göre batılı kurumlar ve donörlerden hibe alma eğiliminde olan daha "normlara uygun" sivil toplum aktörleri genelde İslami sivil topluma şüpheyle yaklaşmakta ve onlarla işbirliği yapmakta genel olarak isteksiz davranmaktadırlar. Bu farklılıklar, hibelere erişimde giderek artan rekabetten duyulan endişelere ek olarak, İslami örgütlenmelerle işbirliği yapmanın donörleri rahatsız edebileceğine dair korkularla bağlantılı ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Ancak ideolojik endişeler de mevcuttur. Batı yönelimli sivil toplum sıklıkla İslami muadillerini Batı değerlerine karşı ve toplumsal ilerlemeye muhalif olarak resmetmektedir. Birçok seküler örgütün İslami muadillerinin yürüttüğü geniş çaplı hayırseverlik faaliyetlerinden bihaber olmalarından kaynaklanan yaygın enformasyon açığı da bu endişelere katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte bölgede işbirliği yönünde bazı deneysel adımlar atılmıştır. Kırgızistan'da, Orta Asya'da STK Gelişimleri ve İşbirliği (NGO Developments and Cooperation in Central Asia - DCCA) kuruluşu 2005 yılından beri İslami topluluklarla doğrudan çalışarak, ülkenin güneyinde imamların öncülük ettiği kişisel yardım grupları oluşturmuştur. Diğer taraftan özellikle 'demokratik' değerleri temsil ettiğini söyleyen oligarşik, otoriter devletlere karşı yaygın ahlaki itirazları ifade eden İslami sivil toplum da seküler muadillerine karşı eşit derecede şüphecidir. Daha geniş koalisyonlar oluşturmaktaki bu başarısızlık kısmen bölge devletlerinin gelişiminin önüne önemli engeller koyduğu Orta Asya sivil toplumunun zayıflığından kaynaklanmaktadır.

Orta Asya'daki İslami sivil toplum aktörleri yıllar içerisinde çok çeşitli fon ortaklıkları kurmuşlardır. Nasritdinov ve Peyrouse'a göre, müftülükler ve camiler gibi devlet ile daha güçlü ilişkilere sahip İslami sivil toplum aktörleri batıdan fon kaynağı bulmakta en becerikli olanlar olduklarını göstermişlerdir. Örneğin Kırgızistan'da müftülük, USAID (Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı) ve the Eurasia Foundation of Central Asia (Avrasya Vakfı) ile devam eden ortaklıklar içerisinde. Ancak diğer Müslüman ülkelerin daha karlı fon kaynakları olduğu görülmektedir. Örneğin Kazakistan'da Nursultan Cemaati Türkiye, Orta Doğu'daki ülkeler ve Azerbaycan ile ilişkiler kurmuştur.

İslami sivil toplum aktörleri için olası yollarından bir başkası da bölge içinde ve dünyanın diğer ülkelerinden benzer aktörler ile kendi aralarında işbirlikleri kurmaktır. Orta Asya'da birçok örgüt özellikle cami inşası konusunda, ama ayrıca toplumsal kapasite inşası için de, Suudi Arabistan ve BAE

gibi ortaklarla birlikte çalışmaya devam etmektedir. Ancak yine de Ağa Han Vakfı gibi büyük bölgesel örgütlerin önlerinde yerel düzeyde faaliyet gösteren yerel İslami sivil toplum örgütleri ile ortaklıklar geliştirmek için hala hiç kullanılmamış yüksek bir potansiyel bulunmaktadır.

Kamu sektöründe işbirliğinin yanısıra, katılımcılar devletin geniş kontrolünün İslami aktivizmin özelleşmesini körükleyerek, İslami sivil toplum ile özel sektör arasında işbirliği için daha fazla alan yarattığına dikkat çekmişlerdir. Tartışmacılar bu durumun özellikle Müslüman iş çevrelerinin sivil topluma fon sağlamaya ek olarak, lojistik ve kurumsal destek de vererek onların personellerini eğitmelerine ve sürdürülebilir finansal modeller geliştirmelerine yardımcı oldukları ve ayrıca onları Müslümanlık temelli bir özel sektör geliştirmeye teşvik ettikleri Özbekistan'da daha güçlü olduğunu ifade ettiler. Bunlara ek olarak, birçok İslami sivil toplum lideri özel sektörde üst düzey yönetici veya çalışan olarak çalıştıklarından, teknik uzmanlık ve fon kaynağı geliştirmek için bir kaynak işlevi de görmektedirler. Bölgede yayılan helal işletmeler ile cami ve cemaatlerin giderek artan biçimde iş dünyasının üyeleri için birer bağlantı noktası hizmeti görmeleri ile birlikte, bu durum ayrıca İslami faaliyetlerin ticarileşmesine de yol açmaktadır. Bu aktörler bir çok açıdan kamu sektörünün geri çekilişinin yarattığı boşluğun geniş çeşitlilikte sivil toplum aktörü tarafından doldurulmasına dayanan neoliberal yönetim modelleriyle geleneksel refah devletinin özelleşmesini de temsil etmektedir.

Orta Asya'da İslami Sivil Toplum ve İstikrar

Son yıllarda batılı donörlerin fon faaliyetlerinin temel olarak şiddet içeren aşırılıkçı faaliyetleri önleme ve bunlara karşı koyma üzerinde odaklanması, bir çok örnekte dini aktörlere şüpheli yaklaşan seküler STK'ları din ile daha içli dışlı olmaya yönelttiğinden, sivil toplum içindeki değişik kesimler arasındaki bölünmeleri derinleştirmektedir. Aşırılıkçı grupların mobilizasyonu hakkında yakın dönemde yapılmış bir çalışmaya göre ise, bu şüphe İslami ağların toplum içinde oynadıkları rolün anlaşılmasından, toplumun üyelerini militan ve devrimci örgütlenmeler tarafından kullanılmaya açık hale getirecek kişisel kriz dönemlerinde bu yapıların toplumsal destek sağlayabildiklerinin görülmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu da, İslami ile liberal yönelimli sivil toplum arasındaki büyük ölçüde Sovyet dönemi kalıp yargılarınca biçimlenmiş diyalog eksikliği ve karşılıklı güvensizliğe işaret etmektedir.

Son yıllarda batılı donörlerin fon faaliyetleri temel olarak şiddet içeren aşırılıkçı faaliyetleri önleme ve bunlara karşı koyma üzerinde odaklanmıştır.

İslami sivil toplum bölgedeki çatışmaları çözme potansiyeline sahiptir. Kolektif İslam kimliği, yani ümmet, kendi başına sınır aşırı ve ülke içindeki etnik çatışmalara cevap bulmakta yetersiz kalabilir. Ancak belirli gruplar tarafından aktif şekilde desteklenmesi durumunda, çatışmaların çözümünde pozitif bir rol oynayabilir. Mesela Tebliğ Cemaati 2010 yılında Kırgızistan'ın Uzgen kentindeki etnik gerilimleri azaltmada aktif bir rol oynamıştır. 1990 yılında etnik Özbekler ve Kırgızlar arasında şiddetli karşılaşmaların olduğu dönemde, şehirde şiddete yol açan tarihi gerilimlere rağmen, Uzgen'de etnik çatışma patlak vermemiştir.

Sonuç

İslami sivil toplumun amaçları, örgütsel yapısı ve temelini oluşturan değer sistemleri açısından çok ciddi bir çeşitliliğe sahip olması, onu açıklanması zor bir kavram haline getirmektedir. Diyalog toplantılarındaki bazı katılımcılar seküler ve dini sivil toplum arasındaki sınırların net olmamasından dolayı İslami sivil toplumun uygun bir kavram olup olmadığı konusuna şüpheli yaklaşıma devam

ederken, diğlerleri bunun çok geniş bir kavram olduğunu ve bunun yerine Selefi sivil toplum, Tebliğci sivil toplum, İsmaili sivil toplum ve benzerleri hakkında konuşulması gerektiğini düşünmekteydiler. Buna rağmen yapılan paneller İslami sivil toplumun 6 kilit aktör ile daraltılmasına yardımcı oldu: İslami STK'lar, İslami hayır kuruluşları, Cemaatler, Camiler, Müftülükler ve Mahalleler.

Seküler sivil toplumun hedef ve amaçlarına temelden karşı olmasalar da bu iki grup arasında işbirliği için köprü kurmanın çok güç olduğu görülürken, toplumsal normlar hakkındaki ideolojik anlaşmazlıklar ile finansman yaratma yaklaşımlarına ilişkin endişeler ön plana çıktı. Ancak yine de her iki grubun da birbirinden öğrenecek çok şeyi bulunmakta. İslami sivil toplum özellikle özel sektör ile fon desteği ilişkileri kurmakta, Müslüman iş dünyası liderlerini finansal modelleri yeniden yapılandırmakta ve onlara uzun dönemli sürdürülebilirlik ve sermaye yaratmak konusunda kullanmakta oldukça becerikli olduğunu kanıtladı. Bunun ötesinde, İslami sivil toplum aktörleri birbirleri ile işbirliği yapma kapasitesine sahip olduklarını da gösterdi.

Ancak zorluklar, özellikle de İslami sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerle alakalı olanlar, hala mevcut. Seküler rejimlerin dini sistemin içine çekilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir konu olarak gördükleri Orta Asya, otokratik bir bölge olmaya devam etmekte. Bu da tüm bağımsız sivil toplumun -özellikle de İslami sivil toplumun- gelişebileceği ve diğer topluluklarla ilişkilenebileceği alanı daraltmakta. Ancak devlet politikaları yerel ilişkilerden giderek artan ölçüde kopmakta. Baskıcı seküler politikalar dine bir kimlik, toplumsal aidiyet ve ahlaki rehberlik kaynağı olarak gören yerel toplulukların, özellikle de genç insanların taleplerinin karşısında durmakta. Devletler sivil toplumu kontrol etme çabalarında karşılarında, Covid-19 pandemisine cevap verebilen, Nisan 2021'de Tacikistan ve Kırgızistan arasında 50.000'den fazla kişinin yerinden olmasına neden olan sınır çatışması sırasında toplulukların liderliği ele almalarının kanıtlağığı üzere, giderek artan oranda destek organize edebilen, ve devlet olmaksızın güvene dayalı topluluklar inşa edebilen yurttaşlar bulmakta.

Katılımcılar İslami sivil toplumun önemli bir aktör ve yeterince çalışılmamış bir konu olduğunu hakkında fikir birliğine vardılar. İslami sivil toplum gruplarını, onların yaptıkları işleri ve destek kaynaklarını haritalandırmak için daha fazla açıklayıcı araştırmanın yapılmasına ihtiyaç duyuluyor. Şiddet içeren aşırılıkçı faaliyetlerin engellenmesi gibi işbirliği alanlarının tanımlanması için, İslami sivil toplum ve seküler muadilleri arasında diyalogun teşvik edilmesi amacıyla daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç var. Donörler İslami sivil toplumda paydaşları dikkate alan yeni fon modelleri yaratmak üzerine düşünebilirler. Ortaya çıkmakta olan bu sivil toplum biçimlerini anlamak, yurttaş katılımını arttıran, yerel ihtiyaçlara cevap veren hizmetleri sağlayan ve güvenliği geliştiren, güvene dayanan toplumların güçlendirilmesinde büyük öneme sahip olacaktır.

Kapak Fotoğrafi: Shah-I-Zinda Anıtı, Semerkant, Özbekistan. [Evgeniy Agarkov](#).

Hollings Center, Amerika Birleşik Devletleri ile nüfuslarının çoğunluğu Müslüman olan Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güney Asya, Avrasya ve Avrupa ülkeleri arasında diyalogu güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. Merkez, kar amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. Merkez, amacı doğrultusunda, uluslararası meseleleri ele alan ve kanaat önderleri ve konu uzmanlarını bir araya getiren diyalog toplantıları düzenler. Bu toplantılarda yeni fikirlerin üretilmesi ve katılımcılar arası diyalogun derinleştirilmesi hedeflenir. Merkezi Washington, D.C.'de olan Hollings Center'in İstanbul'da da bir temsilciliği bulunmaktadır.

Hollings Center'ın misyonu, tarihi ve fon yapısı ile ilgili detaylı bilgi için:

<https://hollingscenter.org/languages/turkish/hollings-center-hakkinda/info@hollingscenter.org>

2020 yılında kurulan Oxus Society for Central Asian Affairs (Oxus Orta Asya İşleri Topluluğu), merkezi Washington, DC'de bulunan, Orta Asya ile dünyanın diğer ülkeleri arasında akademik bilgi alışverişini ilerletme amaçlı bir kar amacı gütmeyen kurumdur. Oxus Topluluğu, yerel ve küresel ölçekte önem arz eden, ancak hakkında yeterli bilgi dolaşımı olmayan konuları ele almak üzere akademisyenler, gazeteciler, aktivistler, girişimciler ve resmi yetkilileri bir araya getirir. Yükselen Asya içerisinde kendisini konumlandıran Oxus Topluluğu, bölge hakkında stereotipik Batı-merkezci bakış açılarını tekrar etmekten kaçınarak yeni sesleri ön plana çıkarıp gerçek diyalogu teşvik etmeyi hedefler. Topluluk, Orta Asya üzerine çalışan kariyerinin başındaki araştırmacılara ve deneyimli uzmanlara, çalışmalarını geniş bir kitleye sunabilmeleri için platform sağlar. Bunun yanında orijinal veri setleri toplayarak bölgedeki en son gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için analitik araçlar geliştirir. Programlar, dünyanın her yanından gelen katılımcıların katkıları ile şekillenir ve partizan değildir. Kamuya açık toplantılar ve yayınlar yaparak Oxus Topluluğu, farklı kitle ve kurumlar arasında bilgi ağlarını güçlendirmeyi amaçlar.

Oxus Orta Asya İşleri Topluluğu hakkında detaylı bilgi için: <https://oxussociety.org/>

*Her iki kurum da European Neighbourhood Council (Avrupa Komşuluk Konseyi) tarafından verilen program desteğine teşekkür eder: ENCouncil.org.

